

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2026. № 4.
ISSN 2307-2105

Copyright © The Author(s). This is an open access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2026.4.190>

УДК 63:5995

В. Ю. Гром,

аспірант, Інститут агроекології та природокористування НААН

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-5461-6929>

ЕКОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

V. Hrom,

Postgraduate Student,

Institute of Agroecology and Environmental Management, NAAS

ENVIRONMENTAL ASPECTS OF FOOD SECURITY: PROBLEMS AND PROSPECTS

У статті досліджено концепцію екологічної безпеки як невід'ємного елемента забезпечення продовольчої безпеки України та обґрунтовано пріоритетність її зміцнення. Здійснено комплексний аналіз поточного стану екологічної безпеки України, що дало змогу ідентифікувати ключові дестабілізуючі чинники. Наведено та проаналізовано статистичні дані що відображують реальну ситуацію у сфері охорони навколишнього природного середовища.

У дослідженні проаналізовано функціональну роль екологічної безпеки в архітектурі національної продовольчої безпеки України. Доведено, що екологічний складник є базовим, хоча й недостатньо осмисленим елементом захисту життєво важливих інтересів суспільства та держави від антропогенних загроз. Автором обґрунтовано, що реалізація конституційних засад України як демократичної та соціальної держави неможлива без гарантування прав громадян на безпечне довкілля та продовольство. Екологічна безпека визначається не просто як окремий напрям, а як фундаментальний інтегратор, що забезпечує суспільну консолідацію та сталий розвиток. Підсумовано, що стратегічне планування екологічної політики має базуватися на прогностичних моделях та комплексі організаційно-правових і технічних заходів у коротко- та довгостроковій перспективі. Отже на сьогоднішній день актуальною є проблема забезпечення ефективної екологічної системи продовольчої безпеки України та сприяння діяльності суб'єктам господарювання аграрного сектору економіки задля забезпечення належного рівня екологічної безпеки держави в умовах сьогодення.

The article explores the concept of environmental security as an integral element of ensuring food security in Ukraine and justifies the priority of its strengthening. A comprehensive analysis of the current state of environmental security in Ukraine has been carried out, which has made it possible to identify key destabilizing factors. Statistical data reflecting the real situation in the field of environmental protection are presented and analyzed.

The study analyzes the functional role of environmental security in the architecture of national food security in Ukraine. It is proven that the environmental component is a basic, although insufficiently understood element of protecting the vital interests of society and the state from anthropogenic threats. The author substantiates that the implementation of the constitutional principles of Ukraine as a democratic and social state is impossible without guaranteeing the

rights of citizens to a safe environment and food. Environmental security is defined not simply as a separate direction, but as a fundamental integrator that ensures social consolidation and sustainable development. It is concluded that strategic planning of environmental policy should be based on predictive models and a set of organizational, legal and technical measures in the short and long term. Therefore, today the problem of ensuring an effective ecological system of food security of Ukraine and facilitating the activities of business entities of the agricultural sector of the economy in order to ensure the proper level of environmental security of the state in today's conditions is relevant.

The conducted research allows us to conclude that at the current stage of Ukraine's development, environmental security has transformed from a local task into a fundamental condition in general. The systemic nature of global challenges, identified by representatives of the Club of Rome, has now become particularly acute under the influence of the synergy of two factors - military conflicts and climate change.

Ключові слова: *національна безпека, екологічна безпека, екологічні загрози, екологічна стратегія, національний екологічний інтерес, агробізнес, аграрна діяльність, продовольча безпека.*

Keywords: *national security, ecological security, ecological threats, ecological strategy, national ecological interest, agribusiness, agricultural activity, food security.*

ВСТУП

Сучасна динаміка суспільних процесів в Україні та світі зумовлює необхідність розбудови гнучкої, високоефективної та економічно раціональної системи управління національною безпекою. Це є фундаментальною передумовою для держави на шляху до спільноти розвинених демократій, захисту її суверенітету та забезпечення гідного рівня життя населення. У сучасній архітектурі безпеки спостерігається поступова

синхронізація внутрішніх і зовнішніх викликів, серед яких ключове місце посідають економічні та екологічні складові.

У цьому контексті екологічна безпека виступає не просто одним з численних напрямів, а базовим інтегратором, що забезпечує життєво важливі інтереси суспільства. Доведено, що реалізація конституційних засад України як соціальної та правової держави є неможливою без гарантування базових прав людини на безпечне довкілля та безпечне продовольство. Екологічний фактор безпосередньо впливає на здоров'я населення та стабільність усіх сфер життєдіяльності, що робить його критично важливим елементом системи національного захисту.

Одним із найгостріших виявів цієї взаємозалежності є продовольча безпека. Вона формує єдину систему з економічним, політичним та соціальним векторами глобальної стабільності. Аналіз параметрів міжнародної торгівлі та сучасного стану агровиробництва дозволяє ідентифікувати держави з високим рівнем імпортозалежності та критичними ризиками продовольчої дестабілізації. Головними деструктивними чинниками тут виступають збройні конфлікти, політична турбулентність, кліматичні трансформації та недостатній рівень технологічного розвитку аграрного сектору.

Методологічний контекст дослідження базується на розумінні продовольчої безпеки як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях.

Таким чином, стратегічне планування екологічної та продовольчої політики у коротко- та довгостроковій перспективі є обов'язковою умовою зміцнення національної безпеки України, що вимагає впровадження системи взаємоузгоджених організаційно-правових та економічних заходів.

Сучасна радикальна трансформація геополітичного, воєнного та економічного ландшафту світу актуалізує необхідність концептуального переосмислення екологічної та продовольчої безпеки як фундаментальних сегментів національної безпеки України. З огляду на глобальні тенденції та нові економічні реалії, держава потребує чіткої інституціоналізації цих

напрямів, що має бути відображено у законодавчому закріпленні стратегічних пріоритетів та виконавчих механізмів їх реалізації.

Метою даної статті є аналіз основних, існуючих на сьогодні, викликів та бар'єрів на шляху до подолання екологічної кризи в галузі забезпечення продовольчої безпеки, а також розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності заходів з підтримки продовольчої безпеки у кризових умовах.

Мета дослідження — здійснення аналізу екологічних чинників, що впливають на забезпечення продовольчої безпеки України, діяльності сільськогосподарських суб'єктів господарювання в даній сфері, окреслення проблем та перспектив вирішення екологічних проблем в аграрному секторі економіки, а також оцінка ефективності існуючих процедур на шляху до вирішення проблем екології.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Серед наукових праць, присвячених зазначеній проблематиці, можна виділити праці О. Толкаченко [2], С. Полковниченко [3], О.Ковтун [4], О. Шевченко [5] та інших вчених, які присвячені висвітленню даної проблематики та окресленню існуючих проблем та перспектив вирішення екологічних проблем на шляху до забезпечення продовольчої безпеки України: перегляду існуючих законодавчих процедур та системи дозволів, розробленню та введенню законодавчо врегульованих процедур.

У структурі національної безпеки України екологічний напрям займає одне з головних місць серед ключових векторів захисту державних інтересів, що реалізуються у політичній, економічній, соціальній, духовній, інформаційній та військовій сферах.

Водночас, попри вагомий науковий внесок зазначених дослідників, низка аспектів формування дієвих механізмів забезпечення екологічної та продовольчої безпеки України потребує подальшого опрацювання. Зокрема, це стосується проблем узгодженості нормативно-правової бази та практичної

імплементатії положень законодавства, ухвалених на різних етапах розбудови держави. Зазначене вище підтверджує нагальну необхідність та своєчасність обраного напрямку дослідження.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Методологічною основою даного дослідження є загальнотеоретичні методи наукового пізнання, фундаментальні положення і принципи економіки, що висвітлені в працях вітчизняних вчених щодо екологічних аспектів забезпечення продовольчої безпеки України. Дослідження в даній галузі включають різноманітні методи, що спрямовані на аналіз, оцінку та розробку заходів для забезпечення екологічності, доступності та стабільності постачання продовольчих ресурсів.

Використано методи: *статистичний аналіз* (для збору та аналізу даних про викиди шкідливих речовин); *економічне моделювання* (для оцінки впливу екологічних факторів на продовольчу безпеку); *агроекологічні дослідження* (вивчення впливу кліматичних умов, зміни землекористування та інших екологічних факторів на виробництво продовольства); *технологічні дослідження* (спрямовані на дослідження інновацій у забезпеченні екологічної безпеки розвитку агротехнологій та біотехнологій); *комплексні системні дослідження* (використання інтегрованого підходу для аналізу взаємозв'язків між екологічними та продовольчими аспектами економічної безпеки країни).

Інформаційну базу дослідження становлять матеріали та офіційні дані Державної служби статистики України, Державної екологічної інспекції України, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, матеріали власних досліджень.

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Наприкінці ХХ століття інтелектуальна спільнота, представлена Римським клубом, ідентифікувала перелік критичних загроз для цивілізації.

Зокрема, Ауреліо Печчеї у своїх фундаментальних працях доводив, що сучасні глобальні виклики мають системний та взаємозалежний характер. Ключове місце в цій ієрархії посіла екологічна криза, спричинена конфліктом між розвитком суспільства та можливостями природи. Оскільки зміна клімату стала невід'ємною частиною цього процесу, питання екологічної безпеки перетворилося на пріоритетне завдання для виживання людства.

Особливої актуальності проблематика забезпечення дотримання вимог екологічної безпеки була у контексті російської збройної агресії проти України, внаслідок якої довіллю заподіяна шкода на суму, що дорівнює майже 4 трлн грн [1].

Аналіз питань екологічної безпеки вказує на те, що через глобалізаційні виклики та суспільні зміни Україна має невідкладно приділити увагу захисту довкілля. Довгий час економіка держави розвивалася шляхом виснаження природних ресурсів за залишковим принципом фінансування екології, що блокувало шлях до сталого розвитку. Додатково варто звернути увагу, що одним із пріоритетів у секторі оборони має стати впровадження жорсткого екологічного нагляду на об'єктах критичної та військової інфраструктури. Це необхідно для контролю за дотриманням природоохоронного права, захисту вод від нафтопродуктів та збереження ландшафтів, що є важливою частиною реформ для повноцінного переходу Збройних сил України на стандарти НАТО.

Згідно з аналітичною доповіддю Всесвітнього економічного форуму в Давосі, ключовими викликами для глобальної стабільності у 2025 році стали:

Міждержавні збройні зіткнення: відкриті військові конфлікти між країнами;

Екстремальні погодні явища: різкі та руйнівні прояви стихії;

Геоекономічна нестабільність: ризики, спричинені переформатуванням світової економіки;

Інформаційні маніпуляції: масове поширення фейків та дезінформації;

Суспільний розкол: зростання поляризації суспільства та втрата соціальної згуртованості населення.

Підсумовуючи, 2025 рік минув під двома «знаками» - війна та клімат. Цікаво, що експерти Всесвітнього економічного форуму в Давосі вбачають різну динаміку небезпек. Якщо в короткостроковому періоді (2 роки) світ найбільше турбуватимуть поширення недостовірної, «фейкової» інформації та екологія, то через десятиліття картина кардинально зміниться. Питання озброєного протистояння між державами відійде на другий план, поступившись місцем глобальному екологічному виснаженню — від екстремальної негоди до критичного дефіциту природних багатств країн.

Забезпечення екологічної безпеки в процесі здійснення виробничої діяльності, зокрема, сільськогосподарської, на сьогодні, взагалі, є питанням доволі актуальним. Це, в першу чергу, пов'язано з тим, що Україна є аграрною країною і екологічно безпечною повинна бути не тільки кінцева сільськогосподарська продукція, а і засоби сільськогосподарського виробництва: земля, вода, посівний матеріал, добрива тощо. Більш того, коли мова йдеться про сталий розвиток, то наслідки негативного впливу сільськогосподарської діяльності на довкілля повинні бути мінімізовані і створенні умови для подальшого здійснення і розвитку екологічно безпечного сталого сільськогосподарського виробництва [2].

Таким чином, питання екологічної та продовольчої безпеки набувають критичної ваги в контексті сучасних воєнних загроз. Повномасштабна агресія Росії проти України не лише спричиняє масштабний екоцид, а й стає потужним дестабілізатором глобальних екологічних змін. Бойові дії супроводжуються колосальними викидами вуглекислого газу та інших парникових сполук, що суттєво прискорює темпи кліматичної кризи.

Інвестиційний потенціал регіону у сфері охорони навколишнього природного середовища – це система наявних та прихованих інвестиційних ресурсів, засобів та можливостей, формування і використання яких забезпечують проведення природоохоронних заходів, спрямованих на

збереження, поліпшення і раціональне використання природних ресурсів певної території. Інвестиційний потенціал регіону характеризується економічним змістом, зокрема існуванням системи відносин між суб'єктами з приводу його формування та відносин, які можуть виникати при його використанні в процесі здійснення капіталовкладень, в тому числі і в охорону навколишнього природного середовища. Суб'єктами, задіяними у формуванні та реалізації інвестиційного потенціалу, є інституційні сектори, серед яких провідна роль належить підприємствам, державі, місцевим органам влади та домогосподарствам. Взаємодія зазначених суб'єктів має своїм результатом утворення джерел ресурсів, що потенційно можуть застосовуватися у процесі інвестування у сферу охорони навколишнього природного середовища. Тим самим відбувається формування інвестиційного потенціалу регіону з подальшим його використанням у сфері охорони навколишнього природного середовища [3].

Вищезазначена таблиця сформована за результатом опрацювання статистичної інформації, що була надана Державною службою статистики України та демонструє розподіл та джерела фінансування екологічних витрат на охорону навколишнього природного середовища станом на 2020 рік у розрізі областей.

Проаналізувавши наведені показники можна дійти висновку, що основне джерело фінансування - власні кошти. Переважна більшість (приблизно 91,2%) усіх витрат на охорону довкілля в Україні фінансується за рахунок власних коштів підприємств, кредитів та позик (колонка 3).

На кошти державного та місцевого бюджетів (колонка 4) припадає лише близько 7,96% (3,29 млрд грн) від загального обсягу витрат. Це свідчить про те, що основний фінансовий тягар з охорони довкілля несуть самі суб'єкти господарювання, а не держава.

**Таблиця 1. Витрати на охорону навколишнього природного середовища
станом на 2020 рік у розрізі областей грн.***

	Витрати на охорону навколишнього природного середовища усього	У тому числі за рахунок			
		власних коштів підприємств, кредитів банків, позик	коштів Державного та місцевого бюджетів	міжнародних фондів, невідплатної міжнародної допомоги	інших джерел фінансування
Україна	41332201,7	37676061,7	3294306,2	148233,6	213600,2
Вінницька обл.	400793,9	391186,3	8798,7	—	808,9
Волинська обл.	328115,3	274573,9	53541,4	—	0—
Дніпропетровська обл.	14245958,9	14141092,1	104801,8	—	65,0
Донецька обл.	5581495,7	5346753,3	166344,7	7154 ,0	6 61243,7
Житомирська обл.	216262,6	194487,1	21499,5	—	276,0
Закарпатська обл.	283958,6	174436,0	99650,8	—	9871,8
Запорізька обл.	3317777,0	3187417,9	130359,1	—	0 —
Івано-Франківська обл.	854291,1	546563,3	307727,8	—	0 —
Київська обл.	1408231,4	982236,9	302330,1	122756,0	908,4
Кіровоградська обл.	254414,1	235696,5	18717,6	—	0—
Луганська обл.	512719,4	467398,7	45185,5	—	1 135,2
Львівська обл.	771487,4	689832,4	49282,2	7977,0	24395,8
Миколаївська обл.	977772,1	926391,1	51381,0	—	0—
Одеська обл.	923031,5	672170,5	250758,2	72,4	30,4
Полтавська обл.	1460922,2	1281113,7	72773,0	—	107035,5
Рівненська обл.	569711,8	521154,4	48557,4	—	0—
Сумська обл.	713904,7	690320,1	23584,6	—	0—
Тернопільська обл.	72604,4	66818,5	5625,9	1160,0	0—
Харківська обл.	2041843,1	1378175,4	663038,2	—	629,5
Херсонська обл.	192799,2	135253,1	57536,9	—	9,2
Хмельницька обл.	380269,3	330835,4	49433,9	—	0 —
Черкаська обл.	303974,6	268335,0	17334,6	10114,2	8190,8
Чернівецька обл.	242608,9	154464,3	88144,6	—	0 —
Чернігівська обл.	440794,4	402509,8	38284,6	—	0 —
м . Київ	4836460,1	4216846,0	619614,1	—	0 —

Джерело: узагальнено автором за даними [4].

Додатково прослідковується значна регіональна нерівномірність щодо понесених витрат. Наведені показники демонструють величезний розрив у витратах між областями. Так, абсолютний лідер з витрат на охорону навколишнього природного середовища Дніпропетровська область, на яку припадає 14,24 млрд грн витрат в гривневому еквіваленті. Це становить приблизно 34,5% від усіх витрат на екологію в Україні. Це пов'язано з високою концентрацією важкої промисловості. Також найбільші показники у Донецькій області (5,58 млрд грн) та в місті Києві (4,83 млрд грн).

Три ключові регіони по витратах на охорону навколишнього природного середовища, а саме Дніпропетровська область, Донецька область та місто Київ у відсотковому перерахунку станом на 2020 рік разом генерують 59,7% усіх екологічних витрат в Україні.

Також необхідно виокремити регіони України з найнижчими витратами на охорону навколишнього природного середовища. На іншому кінці спектру витрат знаходяться Чернівецька область (24,2 млн грн), Закарпатська область (28,3 млн грн) та Волинська область (32,8 млн грн), що вказує на відмінну економічну структуру (низька концентрація важкої промисловості) та низький рівень екологічних інвестицій відповідно.

Щодо обсягів міжнародної допомоги орієнтованої на поліпшення екологічної ситуації в Україні варто зазначити, що міжнародні фонди та незворотна допомога (колонка 5) відіграють вельми незначну роль у загальній структурі фінансування екологічних витрат, складаючи лише 148,2 млн грн (близько 0,36% від загалу), а найбільшим отримувачем у цій категорії фінансування є Київська область з показником 122,7 млн грн.

Отже, підсумовуючи вищенаведені показники можна дійти висновку, що загальна тенденція витрат на навколишнє природне середовище є зрозумілою: екологічні витрати в Україні висококонцентровані у кількох промислових регіонах на першому місці яких знаходиться Дніпропетровська область і фінансуються майже повністю самими підприємствами, тоді як внесок держави та міжнародних донорів залишається напрочуд низьким.

Додатково можливо сформулювати термін «екологічне інвестування» визначивши його як стратегічний розподіл капіталу в проекти, підприємства та фінансові активи, що поєднують у собі прибутковість, кінцевою метою якого є позитивний вплив на стан екології. Йдеться про інвестування матеріальних та нематеріальних ресурсів у виробничу діяльність, яка мінімізує антропогенний тиск і знижує деструктивний вплив промислового циклу. Головна мета таких інвестицій має на меті раціональне природокористування, підтримання належного стану та зміцнення природного, екологічного потенціалу регіонів, а також гарантування екологічної безпеки держави, що в комплексі гарантує стабільний соціально-економічний та екологічний ефект.

Показники зазначені в Таблиці 2 сформовані за результатом опрацювання статистичної інформації, що була надана Державною службою статистики України та демонструє розподіл та джерела фінансування екологічних витрат на охорону навколишнього природного середовища станом на 2025 рік у розрізі областей.

Загальні витрати на охорону навколишнього природного середовища в Україні за 2025 рік становили 42 503 136,2 тис. грн. Необхідно відзначити, що структура фінансування даних витрат залишилась вкрай незбалансованою.

Власні кошти підприємств та кредити (колонка 3) це основне джерело фінансування екологічних витрат, що становить 38 918 851,4 тис. грн (приблизно 91,5% від загального показника за 2025 рік). Це підтверджує, що переважна частина фінансових витрат лягає безпосередньо на самих суб'єктів господарювання. Що стосується коштів бюджетів (колонка 4), то на кошти Державного та місцевих бюджетів припадає лише 3 201 585,4 тис. грн, що у відсотковому перерахунку становить близько 7,5% фінансування витрат на навколишнє природне середовище. Міжнародні фонди та допомога (колонка 5), частка цього джерела фінансування є мінімальною — 363 399,2 тис. грн (менше 1% від загальної суми витрат).

**Таблиця 2. Витрати на охорону навколишнього природного середовища
станом на 2025 рік у розрізі областей грн***

	Витрати на охорону навколишнього природного середовища - усього	У тому числі за рахунок			
		власних коштів підприємств, кредитів банків, позик	коштів Державного та місцевого бюджетів	міжнародних фондів, невідплатної міжнародної допомоги	інших джерел фінансування
Україна	42503136,2	38918851,4	3201585,4	363399,2	19300,2
Вінницька обл.	751806,8	751111,2	328,3	—	367,3
Волинська обл.	753761,8	606072,4	147528,4	161,0	—
Дніпропетровська обл.	13227740,5	13120551,6	106088,9	1100,0	—
Донецька обл.	712924,1	393237,0	239308,3	80378,8	—
Житомирська обл.	482122,3	374994,2	105653,4	1122,2	352,5
Закарпатська обл.	793056,6	531256,5	225420,6	23099,3	13280,2
Запорізька обл.	2266370,7	2223216,3	18880,0	24274,4	—
Івано-Франківська обл.	1000156,2	867217,1	124625,1	8314,0	—
Київська обл.	1941733,0	1612747,5	285005,7	43979,8	—
Кіровоградська обл.	511011,9	473273,1	37738,8	—	—
Луганська обл.	1788,2	—	1788,2	—	—
Львівська обл.	2473569,5	1837022,5	601405,9	35140,2	0,9
Миколаївська обл.	887473,9	703732,9	183487,6	—	253,4
Одеська обл.	956188,4	873949,1	82236,2	—	3,1
Полтавська обл.	2680112,4	2581576,7	96887,8	—	1647,9
Рівненська обл.	1131171,5	1027860,3	97064,3	6246,9	—
Сумська обл.	736004,7	666336,1	64562,6	5106,0	—
Тернопільська обл.	93045,6	69544,4	23501,2	—	—
Харківська обл.	2379363,3	2024343,7	321153,8	33263,8	602,0
Херсонська обл.	286546,9	124619,6	89104,6	72640,7	182,0
Хмельницька обл.	832315,5	756620,7	75694,8	—	—
Черкаська обл.	696355,5	649000,5	42542,5	2201,6	2610,9
Чернівецька обл.	286243	249414,7	36403,6	424,7	—
Чернігівська обл.	667507,3	616341,5	35663,4	15502,4	—
м. Київ	5954766,6	5784811,8	159511,4	10443,4	—

Джерело: узагальнено автором за даними [4].

Щодо регіонального розподілу екологічних витрат у 2025 році варто зазначити, що ситуація щодо нерівномірного їх розподілу по регіонах України порівняно з 2020 роком не зазнала кардинальних змін. Дніпропетровська область залишилась лідером з витрат на охорону навколишнього природного середовища з показником 13 227 740,5 тис. грн. На даний регіон припало близько 31% від загального обсягу витрат країни. Додатково, варто зупинитись на інших особливостях фінансування даного типу витрат в регіонах.

У більшості регіонів України, особливо які вважаються питомо промисловими (Дніпропетровська область, Донецька область, Запорізька область, Харківська область), власні кошти суб'єктів господарювання є домінуючим джерелом перевищуючи 95% від загального обсягу витрат. Також необхідно відмітити значний вплив державного та місцевого бюджетів в контексті забезпечення екологічної безпеки регіону. У деяких областях частка бюджетного фінансування є відносно значною, а саме Закарпатська область 2 254 20,6 тис. грн при загальних 7 305 6,6 тис. грн., Львівська область 6 014 05,9 тис. грн при загальних 24 735 6,9 тис. грн.

Щодо міжнародної допомоги, найбільший її обсяг отримали Київська область з показником 43 979,8 тис. грн., Львівська область: 35 140,2 тис. грн. та Харківська область 33 263,8 тис. грн.

Найменший обсяг витрат на охорону навколишнього природного середовища зафіксований в Луганській області 1 788,2 тис. грн, при цьому 100% коштів надійшло з державного бюджету, Чернівецька область з показником 2 862 43,0 тис. грн., Тернопільська область 23 501, 2 тис. грн.

Підсумовуючи варто зазначити, що система фінансування охорони довкілля в Україні сильно залежить від фінансових можливостей самих підприємств, що підкреслює необхідність посилення державної підтримки та активного залучення зовнішніх інвестицій в екологічну сферу для більш рівномірного та ефективного забезпечення належного стану екології та вирішення існуючих проблем у сфері екології.

Правове регулювання забезпечення інституційного механізму екологічної безпеки та щодо юридичної відповідальності за порушення у

сфері екологічної безпеки реалізується Законами України «Про оцінку впливу на довкілля», «Про стратегічну екологічну оцінку», «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо державної системи моніторингу довкілля, інформації про стан довкілля (екологічної інформації) та інформаційного забезпечення управління у сфері довкілля, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Кримінальним кодексом України, Цивільним кодексом України та іншими законодавчими актами [5].

В контексті визначення ролі еволюції екологічної та продовольчої безпеки в системі державного планування, важливо звернути увагу на першу Стратегію національної безпеки України, ухваленої у 2007 році Указом Президента України від 12 лютого 2007 року № 105/2007. У документі чітко зазначалося, що економічна стійкість держави прямо залежить від структурних реформ та конкурентоспроможності ринку. Зокрема, стратегічним пріоритетом було визначено завершення земельної реформи та всебічну підтримку агропромислового комплексу, який розглядався як фундаментальний гарант продовольчої безпеки країни.

Щодо поняття екологічна безпека, то, екологічна безпека є такий стан навколишнього природного середовища, при якому забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [6].

Важливу роль у системі екологічної безпеки відіграють стратегічні та рамкові законодавчі акти. Їх видання є результатом комплексної оцінки поточної ситуації, визначають конкретні кроки для її покращення, а також закладають теоретичний фундамент і цільові орієнтири для подальшого правового регулювання у цій сфері.

Ключове місце серед таких актів стратегічного, програмного характеру на сьогоднішній день займає Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [7].

Нормативно-правовим актом стратегічного планування у сфері екологічної безпеки є Закон України «Про національну безпеку України», який відповідно до статей 1, 2, 17, 18 і 92 Конституції України визначає основи та принципи національної безпеки і оборони, цілі та основні засади

державної політики, що гарантуватимуть суспільству і кожному громадянину захист від загроз та сприятимуть утвердженню української національної та громадянської ідентичності. Цим Законом визначаються та розмежовуються повноваження державних органів у сферах національної безпеки і оборони, створюється основа для інтеграції політики та процедур органів державної влади, інших державних органів, функції яких стосуються національної безпеки і оборони, сил безпеки і сил оборони, визначається система командування, контролю та координації операцій сил безпеки і сил оборони, запроваджується всеосяжний підхід до планування у сферах національної безпеки і оборони, забезпечуючи у такий спосіб демократичний цивільний контроль над органами та формуваннями сектору безпеки і оборони [8].

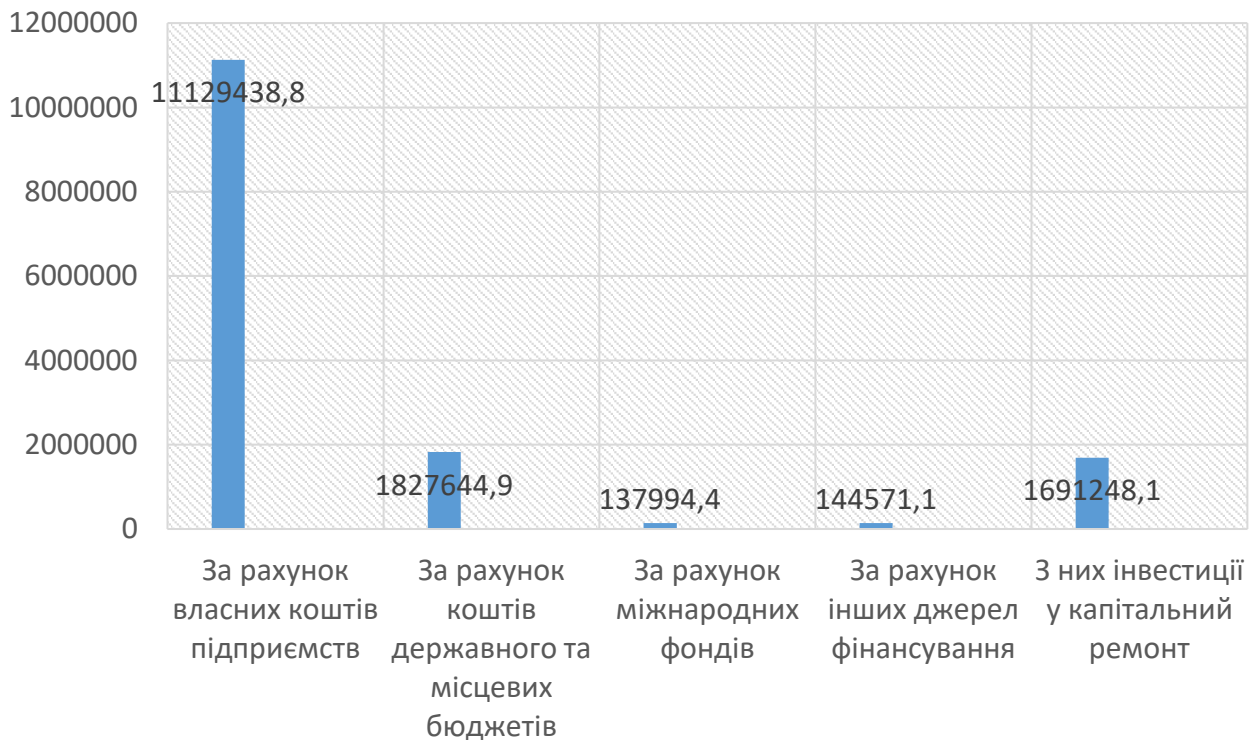

Рис. 1. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища у 2020 році

Джерело: узагальнено автором за даними [9].

Інвестиційний потенціал регіону в екологічній сфері формується із сукупності наявних і прихованих фінансових ресурсів та можливостей, що

забезпечують реалізацію заходів із відновлення й раціонального використання природних багатств окремого регіону. Економічна сутність цього потенціалу проявляється через систему взаємовідносин між суб'єктами щодо його накопичення та подальшого інвестування в охорону довкілля. Ключовими учасниками цього процесу є бізнес, державні інституції та органи місцевого самоврядування. Саме їхня взаємодія формує капітал, який трансформується в екологічні інвестиції, формуючи та реалізуючи потенціал кожного окремого регіону.

У 2020 році загальний обсяг капітальних інвестицій у охорону навколишнього природного середовища України склав 13 239 649,8 тис. грн. Аналіз структури фінансування свідчить про глибоку диспропорцію між джерелами надходжень. Ключову роль відіграє приватний сектор: власні кошти підприємств та банківські кредити забезпечують левову частку інвестицій — 11 129 438,8 тис. грн, що становить 84,06% від загальної суми.

Державна підтримка через бюджетне фінансування є значно скромнішою — 1 827 644,9 тис. грн (13,80%), тоді як внесок міжнародних фондів та інших джерел є мінімальним і сукупно ледь перевищує 2% (137 994,4 тис. грн та 144 571,7 тис. грн відповідно). Таким чином, основний фінансовий тягар екологічної модернізації несуть безпосередньо самі суб'єкти господарювання.

Важливим аспектом є функціональний розподіл цих коштів. На капітальний ремонт існуючих фондів було спрямовано 1 691 248,1 тис. грн, що становить лише 12,77% від загального обсягу. Це вказує на те, що переважна більшість ресурсів (понад 87%) інвестується у стратегічні напрями: нове будівництво, масштабну модернізацію потужностей та придбання сучасного екологічного обладнання.

Географічний розріз даних демонструє надзвичайно високу територіальну концентрацію капіталу. Понад 70% усіх екологічних інвестицій країни генерують лише три регіони: Дніпропетровська область —

абсолютний лідер із показником 5 103 870,8 тис. грн; Донецька область — 3 099 240,9 тис. грн; та м. Київ — 1 127 051,2 тис. грн.

Така статистика підтверджує, що інвестиційна активність зосереджена переважно у великих промислових центрах, де антропогенне навантаження на довкілля є найвищим, тоді як решта областей мають значно нижчий рівень залучення коштів у природоохоронні заходи.

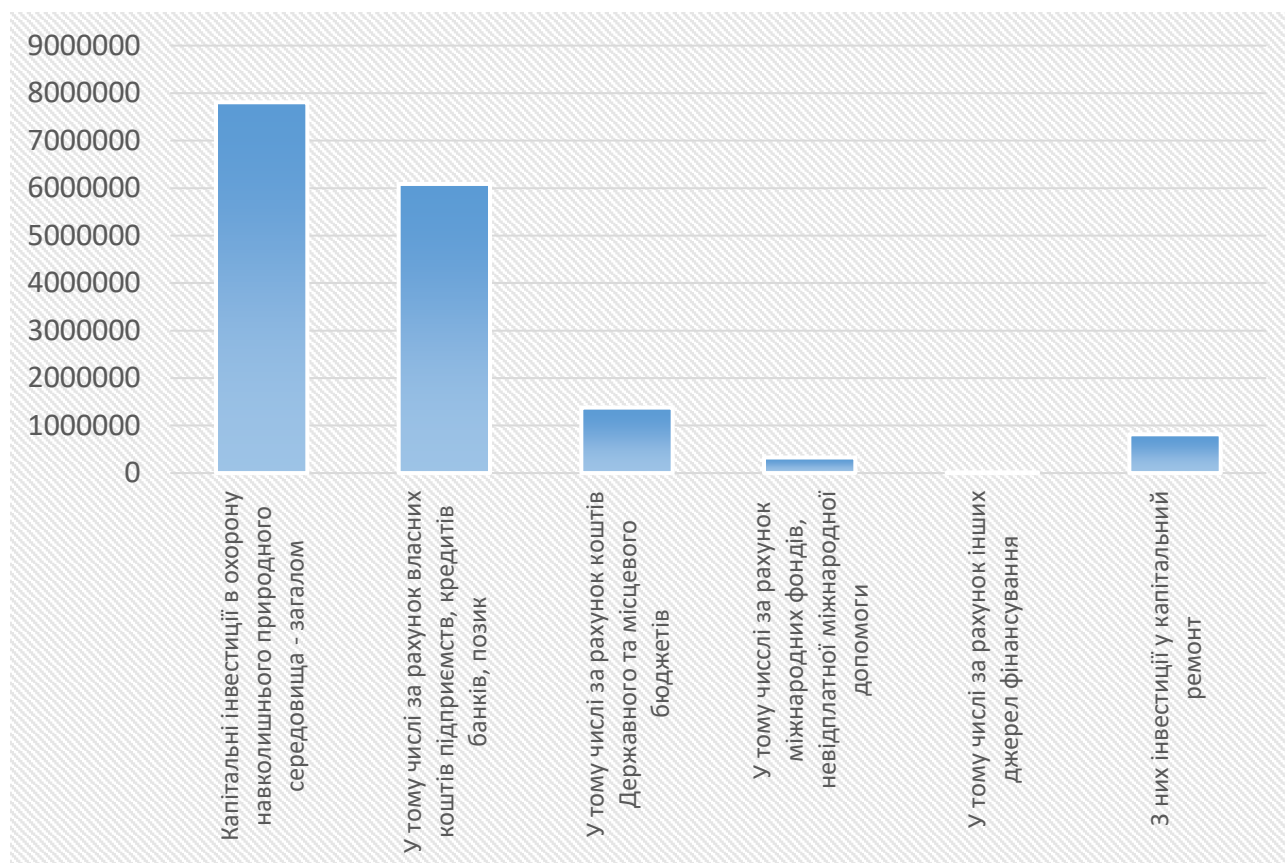

Рис. 2. Капітальні інвестиції на охорону навколишнього природного середовища у 2025 році.

Джерело: узагальнено автором за даними [9].

За результатами аналізу показників капітального інвестування в охорону навколишнього природного середовища у 2025 році, загальний обсяг фінансових вкладень в Україні склав 7 806 800,5 тис. грн. Дана сума відображає консолідовані зусилля держави, бізнесу та міжнародних партнерів у напрямку екологічної модернізації.

Розподіл інвестицій за джерелами походження демонструє критичну залежність екологічної сфери від ресурсів приватного сектору. Основну

частку всіх надходжень — 78,0% (що становить 6 086 878,8 тис. грн) — забезпечили власні кошти підприємств, банківські кредити та позики. Державна підтримка, представлена коштами державного та місцевих бюджетів, склала 17,7% (1 378 220,3 тис. грн).

Варто відзначити певне зростання ролі міжнародної спільноти: частка міжнародних фондів та невідплатної допомоги сягнула 4,2% (327 479,8 тис. грн). Хоча цей показник залишається відносно невеликим, він демонструє позитивну динаміку залучення зовнішніх ресурсів. Інші джерела фінансування мають мінімальний вплив на загальну картину, складаючи лише 0,1%.

Функціональний аналіз інвестицій свідчить про пріоритетність оновлення та створення нових потужностей над підтримкою існуючих. На капітальний ремонт об'єктів природоохоронного призначення було спрямовано 815 802,9 тис. грн, що становить 10,45% від загального обсягу. Таким чином, майже 90% капіталовкладень орієнтовані на стратегічні цілі: нове будівництво, масштабну модернізацію та закупівлю сучасного екологічного обладнання.

Географія екологічних інвестицій характеризується значною нерівномірністю, що зумовлено концентрацією промислового потенціалу та урбанізацією. Загальнонаціональний показник формується переважно за рахунок трьох ключових регіонів: Дніпропетровська область: беззаперечний лідер, що акумулює 3 288 452,7 тис. грн (майже 42% від загальноукраїнського обсягу), м. Київ: 890 676,6 тис. грн., Харківська область: 409 371,7 тис. грн.

Інвестиційна активність у сфері охорони довкілля у 2025 році залишилась висококонцентрованою як за джерелами фінансування (домінування бізнесу), так і за територіальною ознакою (зосередження в індустріальних центрах).

Орієнтація на нове будівництво та модернізацію понад ремонт свідчить про інтенсивний шлях оновлення екологічної інфраструктури країни.

Водночас, Держекоінспекція відповідно до покладених на неї завдань, визначених Положенням, здійснює розрахунок розміру шкоди, збитків і втрат, завданих навколишньому природному середовищу та природним ресурсам держави з питань, що належать до її компетенції, внаслідок виникнення аварій, надзвичайних ситуацій, військової агресії, військових, терористичних або інших злочинних дій, у тому числі з початку дії правового режиму воєнного стану. Процедура визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії визначено Порядком визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 326 (далі - Порядок).

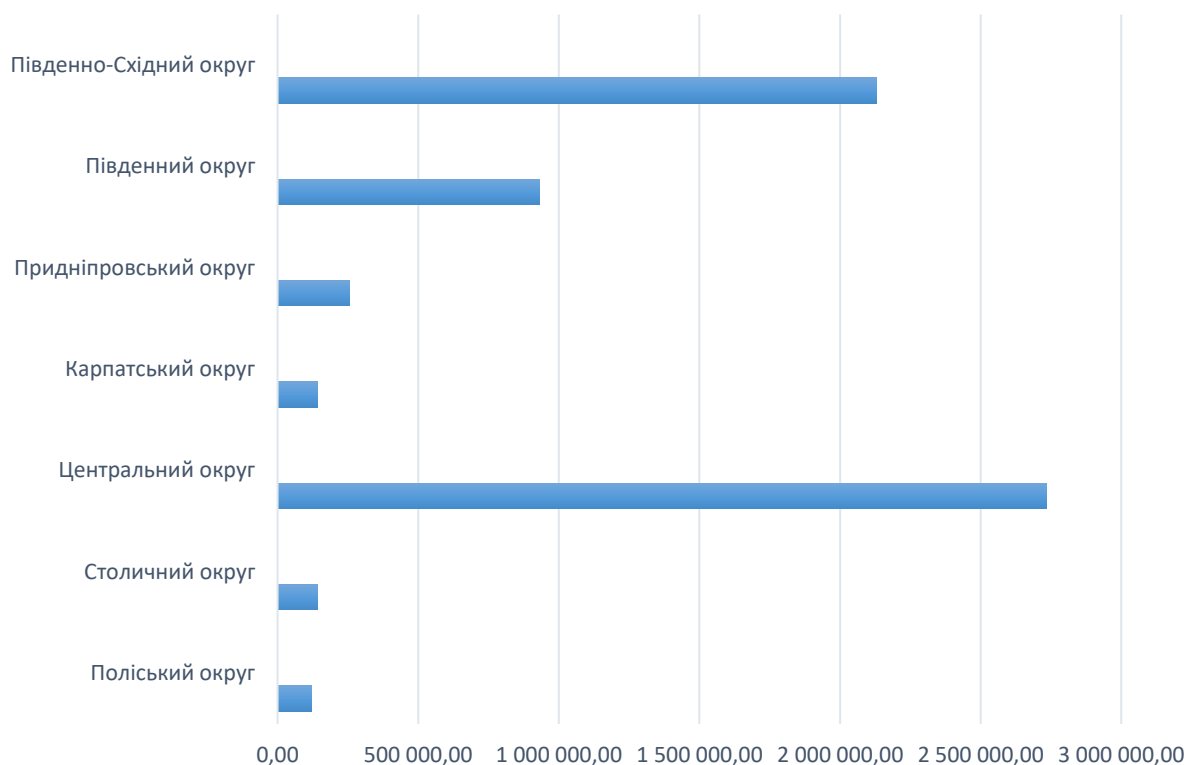
Відповідно до Порядку Держекоінспекція є відповідальною за визначення шкоди та збитків (підпункти 9, 11, 12, 14 пункту 2 Порядку) за такими показниками: 9) шкода, завдана земельним ресурсам; 11) збитки, завдані водним ресурсам; 12) шкода, завдана атмосферному повітрю; 14) збитки, завдані природно-заповідному фонду. Визначення шкоди та збитків по цим показникам здійснюється відповідно до методик, затверджених відповідними наказами Міндовкілля за поданням Держекоінспекції за погодженням з Мінреінтеграції. Для визначення факту заподіяння шкоди та збитків природно-заповідному фонду, а також їх масштаби встановлюються комісіями, створеними місцевими державними адміністраціями (на період воєнного стану – військовими адміністраціями).

Наразі затверджено та набули чинності методики, відповідно до яких Держекоінспекція здійснює розрахунки шкоди та збитків, завданих довкіллю внаслідок збройної агресії Російської Федерації, а саме - шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок забруднення ґрунтів речовинами, які негативно впливають на їх родючість та інші корисні властивості; - шкода, завдана ґрунтам та земельним ділянкам внаслідок засмічення земельних ділянок сторонніми предметами, матеріалами, відходами та/або іншими речовинами; - збитки, заподіяні внаслідок забруднення та засмічення

вод; - збитки, заподіяні внаслідок самовільного, зокрема незаконного, користування водними ресурсами; - збитки, заподіяні навколишньому природному середовищу в межах територіального моря, виключної (морської) економічної зони та внутрішніх морських вод України в Азовському та Чорному морях; - шкода, завдана атмосферному повітрю, - напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів; - збитки, завдані природно-заповідному фонду, - напрям, що включає збитки, завдані територіям та об'єктам природно-заповідного фонду, та пов'язані із ними витрати. Основним показником, який оцінюється, є збитки, завдані природним територіям та об'єктам внаслідок їх пошкодження чи знищення. Нарахування збитків, заподіяних об'єктам природно-заповідного фонду відповідно до затверджених методик, здійснюється відповідними комісіями з нарахування таких збитків, які формуються обласними військовими адміністраціями.

Інформація, що стосується впливу на довкілля та використання природних ресурсів має бути відкритою і доступ до неї не може бути обмеженим. Переваги включення екологічних показників до звітності є доволі наглядними: можливість врахування оцінки (як позитивної так і негативної) зацікавленими сторонами; поінформованість громадськості щодо екологічного стану природних ресурсів; використання екологічної звітності нарівні з фінансовою; залучення інвестицій; можливість аналізу певних упущень та недоліків діяльності; прозорість роботи та підвищення екологічної ефективності економічної діяльності. Втім нині така інформація в основному зосереджена на відстаючих показниках впливу на навколишнє середовище, нехтуючи випереджувальними індикаторами. Відстаючі показники відображають результати і оприлюднюються уже після заподіяного впливу, а випереджувальні індикатори відстежують дії, які відбуваються до впливу, виявляючи прогалини і відображаючи можливі ризики. Отже, використання випереджувальних індикаторів разом з

відстаючими показниками може бути дуже ефективним в забезпеченні збалансованого використання природних ресурсів [10].

**Рис. 3. Площа засмічених земель в період з 22.02.2022 по 31.10.2025
(метрів квадратних)**

Джерело: узагальнено автором за даними [9].

Сучасна військова агресія спричиняє комплексну деградацію ґрунтового покриву України, що виходить далеко за межі фізичного руйнування ландшафтів. Головна небезпека полягає у мультикомпонентному хімічному засміченні: у ґрунтах накопичуються важкі метали, поліциклічні ароматичні вуглеводні (ПАВ) та залишки вибухових речовин. Ці процеси кардинально змінюють природні біогеохімічні цикли, створюючи довгострокову загрозу не лише екологічному здоров'ю нації, а й глобальній продовольчій безпеці.

Аналіз територіального розподілу свідчить, що лідерами за площею засмічених земель є Південно-Східний, Південний та Центральний округи. Високі показники цих регіонів зумовлені поєднанням двох факторів: інтенсивністю безпосередніх бойових дій та наявністю великих територій, які

історично використовувалися як промислові зони або військові полігони. Зокрема, у Південному регіоні (Миколаївська, Запорізька області) критичний стан земель є результатом прямого мілітарного впливу в поєднанні з масштабним промисловим забрудненням.

Показники територій з високим рівнем урбанізації та аграрної орієнтації демонструють іншу динаміку. Столичний округ (м. Київ), площа засмічених земель становить 32 292 448 м². Попри щільну забудову та статус мегаполіса, цей показник є відносно низьким порівняно з прифронтовими чи важкими промисловими областями.

Центральний округ (Черкаська, Полтавська області), тут спостерігаються мінімальні рівні засмічення. Наприклад, у Черкаській області зафіксовано лише 110 196 м², що пояснюється переважно аграрним профілем регіону та меншою концентрацією великих об'єктів важкої промисловості.

Окрему увагу привертає Придніпровський округ (Дніпропетровська та Кіровоградська області). Хоча площа засмічення в Дніпропетровській області є значною (78 002 434 м²), вона не є рекордною. Це дає підстави припустити, що основні екологічні виклики цього промислового вузла концентруються навколо інтенсивного хімічного забруднення ґрунтів, а не фізичного накопичення відходів на великих площах.

Водночас, показники у Поліському окрузі (Житомирська та Рівненська області) мають специфічне походження. Вони можуть бути пов'язані як з історичними наслідками Чорнобильської катастрофи, так і з активною діяльністю діючих військових полігонів.

Загалом, проблема засмічення земель в Україні має неоднорідний характер. У той час як південні та східні регіони потерпають від прямих наслідків війни та промислового тиску, північні та центральні зони відображають специфіку аграрного землекористування та накопичені екологічні ризики минулих десятиліть. Спільним для всіх округів

залишається виклик відновлення біогеохімічного балансу ґрунтів для майбутнього використання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволяє дійти висновку, що на сучасному етапі розвитку України екологічна безпека трансформувалася із локального завдання в фундаментальну умову загалом. Системний характер глобальних викликів, ідентифікованих ще представниками Римського клубу, станом на зараз набув особливої гостроти під впливом синергії двох факторів — воєнних конфліктів та кліматичних змін.

На основі аналізу теоретичних засад та статистичних даних можна сформулювати такі ключові висновки:

1. Трансформація системи фінансування. Аналіз динаміки витрат на охорону навколишнього природного середовища (2020–2025 рр.) свідчить про стійку, але критичну залежність екологічної сфери від приватного капіталу. Понад 91% фінансування забезпечується власними коштами підприємств, тоді як частка державного бюджету та міжнародної допомоги залишається напрочуд низькою (менше 8% та 1% відповідно). Це вказує на необхідність перегляду державної політики у бік посилення підтримки екологічних ініціатив та залучення зовнішніх інвестицій.

2. Регіональна та функціональна специфіка. Зберігається глибока територіальна диспропорція: близько 60% усіх екологічних витрат та інвестицій країни генерують лише три суб'єкти — Дніпропетровська область, Донецька область та м. Київ. При цьому позитивним трендом є спрямування майже 90% капітальних інвестицій на нове будівництво та модернізацію, а не лише на капітальний ремонт, що свідчить про інтенсивний шлях оновлення інфраструктури.

3. Вплив збройної агресії та екоцид. Повномасштабна війна РФ проти України стала потужним дестабілізатором глобальної екосистеми, завдавши збитків довкіллю на суму близько 4 трлн грн. Військові дії

спричиняють мультикомпонентне засмічення ґрунтів важкими металами та вибуховими речовинами, що руйнує біогеохімічні цикли та створює довгострокові загрози продовольчій безпеці. Найбільш постраждалими є Південний та Південно-Східний округи, де мілітарний вплив поєднується з історичним промисловим навантаженням.

4. Стратегічні перспективи. Гарантування екологічної безпеки сьогодні вимагає впровадження жорсткого екологічного нагляду на об'єктах критичної інфраструктури та адаптації Збройних Сил України до стандартів НАТО. Визначення «екологічне інвестування» як стратегічний розподіл капіталу з метою мінімізації антропогенного тиску має стати основою для подальшого державного планування.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що сталий розвиток України можливий лише за умови інтеграції екологічних пріоритетів у сектор оборони та економіки, переходу від залишкового принципу фінансування до моделі активного екологічного інвестування та міжнародної кооперації у подоланні наслідків екоциду.

Література

1. Руйнівний вплив: мільярди збитків довкіллю України внаслідок забруднення вибухонебезпечними предметами.

URL:<https://www.dei.gov.ua/post/3142>(датазвернення: 25.02.2026).

2. Толкаченко О.В., Забезпечення екологічної безпеки в сільському господарстві // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2024. С. 35–40.

3. Полковниченко С.О., Богдан Д.М., Лелюк Д.О., Формування та реалізація інвестиційного потенціалу Чернігівської області у сфері охорони навколишнього природного середовища // Науковий вісник ЧДІЕУ. № 3 2014. С. 44–51.

4. Державна служби статистики України: відповідь на запит на отримання публічної інформації (лист від 04.11.2025 № 22.2-22/1325Пі-25).

5. Ковтун О.М., Законодавство щодо забезпечення екологічної безпеки в Україні: сучасний стан, проблеми, напрями реформування // Нове українське право, № 3. 2025. С. 119–125.

6. Шевченко О. А., Екологічна та продовольча безпека як складові забезпечення економічної безпеки України у стратегічному форматі // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. С. 110–117.

7. Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

8. Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII «Про національну безпеку України» URL <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

9. Державна екологічна інспекція України: відповідь на запит на отримання публічної інформації (лист від 04.11.2025 № 5002/3.1/12-25).

10. Дребот О., Паляничко Н., Данькевич С., Окабе Й. Еколого-економічна звітність як індикатор стану лісогосподарського землекористування. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7. №. 2. С. 219-250. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.12>. URL: <https://are-journal.com/are/article/view/436>

References

1. State Ecological Inspectorate of Ukraine (2025), “Destructive impact: billions of damage to the environment of Ukraine due to contamination by explosive objects”, available at: <https://www.dei.gov.ua/post/3142> (Accessed 25.02.2026).

2. Tolkachenko, O.V., (2024), “Ensuring environmental safety in agriculture”, *Scientific Bulletin of Uzhgorod National University*, pp. 35–40.

3. Polkovnychenko, S.O., Bohdan, D.M. and Lelyuk, D.O., (2014), “Formation and implementation of the investment potential of Chernihiv region in the field of environmental protection”, Scientific Bulletin of ChDIEU, vol. 3, pp. 44–51.
4. State Statistics Service of Ukraine (2024), “Response to a request for public information (letter dated 04.11.2025 №. 22.2-22/1325Pi-25)”, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25.02.2026).
5. Kovtun, O.M., (2025), “Legislation on ensuring environmental security in Ukraine: current state, problems, directions of reform”, New Ukrainian Law, vol. 3, pp. 119–125.
6. Shevchenko, O. A., (2021), “Environmental and food security as components of ensuring the economic security of Ukraine in a strategic format”, Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University, pp. 110–117.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2019), Law of Ukraine “On the Basic Principles (Strategy) of Ukraine’s State Environmental Policy for the Period up to 2030”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (Accessed 02/26/2026).
8. Verkhovna Rada of Ukraine (2018) “On the National security of Ukraine”, available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (Accessed 02/26/2026).
9. State Ecological Inspectorate of Ukraine (2025), “Response to a request for public information (letter dated 04.11.2025 № 5002/3.1/12-25)”, available at: <https://www.dei.gov.ua/> (Accessed 02/26/2026).
10. Furdychko, O. Drebot, O. Palianychko, N. Dan'kevych, S. and Okabe, J. (2021), “Ecological and economic reporting as an indicator of the state of forestry land use”, Agricultural and Resource Economics, vol. 7, no. 2, pp. 219-250. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.02.12>

Отримано редакцією журналу / Received: 08.04.26

Прорецензовано / Revised: 17.04.26

Дата публікації / Published: 23.04.26